

УДК: 373.2:811.512.154
DOI: 10.35254/bsu/2023.65.15

Бекбоева А.
Кыргыз билим берүү академиясы

КӨП ТИЛДҮҮ ЧӨЙРӨДӨ ТИЛ ҮЙРӨТҮҮНҮН ТЕОРИЯЛЫК- ПЕДАГОГИКАЛЫК ӨБӨЛГӨЛӨРҮ

Кыскача мазмуну

Бул макалада Европа өлкөлөрүнүн, Орусиянын, Казак Республикасынын көп тилдүүлүктү мектепке чейинки мекемелеринде колдонуу менен жетишкен алдыңкы тажрыйбалары каралган. Бала бакчада салыштырмалуу жемиштүү болуп эне тилдин негизиндеги көп тилдүү билим берүү программасы саналат. Эне тилди өнүктүрүү экинчи тилди ийгиликтүү үйрөнүү үчүн өзгөчө маанилүү: адам качан өзүнүн оюн жок дегенде бир тилде топтоп, айта алганда гана эки тилдүүлүк өнүгөт. Ошон үчүн, экинчи тил топтун билим берүү-тарбиялоо процессине балдар үч жашка толгондон кийин киргизилет, балада ага карата, эреже болгондой, эне тилинде сүйлөөсү калыптанып калат. Эне тилдин негизинде балада сүйлөшүүнүн түрдүү кырдаалдарында тилди пайдалануунун биринчи көндүмдөрү калыптанат, ал эми экинчи тил башка этникалык топтор менен пикир алышуу каражаты болуп кызмат кылаары тууралуу макалада баса белгиленген.

Түйүндүү сөздөр: көп тилдүүлүк, кош тилдүүлүк, көп маданияттуу жана иденттүүлүк.

Бекбоева А.
КАО

ТЕОРЕТИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОБУЧЕНИЯ ЯЗЫКУ В МНОГОЯЗЫЧНОЙ СРЕДЕ

Аннотация

В статье рассматривается передовой опыт стран Европы, России и Республики Казахстан по применению многоязычия в дошкольных учреждениях. Относительно продуктивной в детском саду является многоязычная программа обучения на основе родного языка. Развитие родного языка особенно важно для успешного изучения второго языка: билингвизм развивается только тогда, когда человек может концентрироваться и выражать свои мысли хотя бы на одном языке. Поэтому второй язык включается в образовательный процесс группы после достижения детьми трехлетнего возраста, и ребенок, как правило, осваивает родной язык. В статье подчеркивается, что на основе родного языка у ребенка формируются первые навыки использования языка в различных коммуникативных ситуациях, а второй язык служит средством общения с другими этносами.

Ключевые слова: многоязычие, двуязычие, мультикультура и идентичный.

Bekboeva A.
KAO

THEORETICAL AND PEDAGOGICAL BASES OF LANGUAGE TEACHING IN A MULTILINGUAL ENVIRONMENT

Abstract

The article discusses best practices of European countries, Russia and the Republic of Kazakhstan on use of multilingualism in preschool institutions. Relatively productive in kindergarten is a multilingual mother tongue-based curriculum. The development of native language is especially important for the successful learning of a second language: bilingualism develops only when a person can concentrate and express his thoughts in at least one language. Therefore, the second language is included in the educational process of group after children reach age of three, and child, as a rule, masters his native language. The article emphasizes that on the basis of the native language, the child develops the first skills of using the language in various communicative situations, and the second language serves as a means of communication with other ethnic groups.

Keywords: multilingualism, bilingualism, multicultural and identical.

Ааламдашуу процесси эл аралык коммуникацияны өнүктүрүүчү жагдайды жаратып, түрдүү тилде сүйлөгөн адамдардын бир аймакта жашап жана чогуу иштөөсүнө түртүүдө. Бул күнүмдүк жашоодогу маселелерди чечүү үчүн гана эмес, түрдүү улуттардын өкүлдөрүнүн бөтөн тилди, маданиятты сыйлоо маанилүү экендигин баса белгилөөдө. Ошол себептен, дүйнөдөгү көп мамлекеттер көп тилдүүлүк программасынын артыкчылыктарын баалап, өз өлкөлөрүнүн мектепке чейинки билим берүү уюмдарына киргизүүдө. Мисалы, Финляндия расмий түрдө кош тилдүү өлкө болуп саналат, анда эки тил: фин жана швед тилдери - мамлекеттик тил деп таанылган [1].

Тилдердин колдонулушу аймакта жашаган калктын курамына жараша жөнгө салынат эмеспи. Швед тилинде иш алып барган бала бакчаларга барган балдардын көпчүлүгү үйлөрүндө фин тилинде же швед жана фин тилдеринде сүйлөшкөндүктөн, бул бакчаларда тилге чөгөрүү усулу пайдаланылат. Мектепке чейинки мекемелерде балдарга тил үйрөтүү мүмкүнчүлүгүн изилдөө Финляндиянын Вааса, Оулу жана Тукку шаарларындагы университеттерде жүргүзүлүп, кыйла жакшы натыйжаларга жетишүүдө.

Чет өлкөлөрдөгү көп тилдүүлүк Улуу Британияда, Германияда жана Францияда түзүлгөн программаларга шайкеш иштелип чыккан. Ал эң мыкты окутуу тутуму боюнча түзүлгөн программа. Окутуу ыкмасы бири-биринен бакчада балдар канча саат (эртеден кечке чейин же жарым күн) болоору менен айырмаланат. Программа окутууга тартыла турган балдардын курамына жараша ыңгайлаштырылган. Булар Финляндияда жашаган, чет тилде сүйлөгөн чет өлкөлүктөрдүн балдары, фин тилдүү балдар, өлкө ичиндеги көчкөндөрдүн (иммигранттардын, алар үчүн окутулуучу тил үчүнчү тил болуп калат) балдары болушу мүмкүн [2].

Менин пикирибизче, испан-фин кош тилдүүлөр үчүн уюштурулган кош тилдүү тайпанын иштеши өзгөчө көңүл бурарлык. Ал 1994-жылы 1,5-6 жашар балдар үчүн ачылган. Иштөө принциби-чет тилди билген, кайсы бир деңгээлде фин тилин да түшүнгөн, ар кайсы өлкөлөрдүн жана маданияттардын өкүлдөрү болгон, испан тилинде

өздөрүнүн акценти менен сүйлөгөн адамдар менен ар түрдүү кырдаалдарда баарлашуу. Жергиликтүү да, башка каалагандай улуттагы да кабыл алынат.

Орусиянын тажрыйбасы да дыкат изилдөөгө татыктуу. Бул ыкмада экинчи тилди окутуу төмөнкү учурларды камтыйт:

- эмгек мигранттарынын балдарына орус тилин үйрөтүү;
- чет тилин окутуу;
- азчылыктын тилин үйрөтүү;
- кош тилдүү үй-бүлөлөрдө ата-энесинин биринин эне тилин окутуу;
- иммигранттардын тилдерин колдоо;
- мамлекеттик орус тилин азчылык сүйлөгөн жерлерде окутуу.

Бул тажрыйба ар бир бала кичинесинен эле эки тилди өздөштүрүүгө мүмкүнчүлүк түзөт. Мисалы, бала бир тилде апасы менен, экинчи тилде - атасы менен сүйлөшөт; бала бакчада бир тилде, ал эми үйүндө - эне тилинде сүйлөйт; эртең менен бир тилде, түштөн кийин башка тилде сүйлөйт; бир тилде бир тарбиячы менен, экинчи тилде - башка тарбиячы менен сүйлөшөт. Тарбиячылар тилдерди аралаштырбоосу өтө зарыл.

Экинчи тилди атайын сабактарда же күнүмдүк практикада үйрөнүү ар дайым биринчи жана экинчи тилдерде сүйлөөнүн калыптанышына жакшы таасирин тийгизет. Бул дароо эле эмес, акырындык менен пайда боло баштайт.

Бала бакчанын тилдер жана маданияттар менен таанышуу жаатындагы ишмердүүлүгү жөнүндө маалыматты стенддерге жана интернет баракчаларга жайгаштырууга болот. Бул үй-бүлөлөрдү мектепке чейинки билим берүү мекемесине барууга тартууга, көп тилдүү балдарды тарбиялоону көздөгөн бир пикирдеги чоңдор командасын түзүүгө мүмкүндүк берет. Интернет баракча аркылуу экскурсияларды, демөөрчүлүктү, театрлаштырылган оюндарды уюштурууга жардам бере тургандар менен таанышат. Демек, баракчада жайгаштырылган мектепке чейинки билим берүү уюмунун иш программасы, мектепке чейинки билим берүү уюмунун уюштуруу жөнүндө так түшүнүк бериши керек.

Сабактарды атайын даярдалган мугалим же курсту аяктаган тарбиячы жүргүзө алат. Топтогу экинчи мугалим жана жардамчы мугалим ошол тилде сүйлөгөн адамдар болушу чоң артыкчылык. Топто иштегендердин бардыгы кесиптештеринин жана балдардын айткандарын кеминде жарым-жартылай түшүнүшү керек. Бул топко тилди ар кандай деңгээлде сүйлөгөн балдар кириши мүмкүн. Кээ бири экинчи тилди такыр билбейт, башкалары бир аз түшүнөт, дагы бирөөлөрү эки тилди тең мыкты билишет.

Көп тилдүүлүк билим берүү программасы 2019-жылдан бери Казахстан Республикасынын Алматы шаарындагы мектепке чейинки билим берүү уюмдарында ишке ашырып жатат. Сунушталган программа эки же андан көп тилдерди өздөштүрүү методологиясында бир катар артыкчылыктарга ээ.

Маданияттардын баарлашуусу, ар түрдүү педагогикалык принциптерди айкалыштыруу

мүмкүнчүлүгү, билим берүү сапатынын жогорулашы бардык инстанцияларда каралып жаткан орчундуу маселелердин катарына кирет. Кош тилдүү бала бакча эч кайсы өлкөдө өгөйлөнбөй, демейки тарбия тутумуна карама-каршы коюлбашы керек.

Демейки бала бакчадагы тарбиячылар башка тилдерде сүйлөгөн балдарды тарбиялап окутууда бир топ кыйынчылыктарга туш келишет, анткени алар ата-энелер менен жетишерлик даражада карым-катыш түзбөйт. Баштапкы мезгилде балдар тарбиячынын сөздөрүн түшүнбөйт, ал эми кийинки баскычтарда тарбиячы балдардын өсүшү ойдогудай болоруна көзү жетпейт. Башка тилде сүйлөгөн балдар баштапкы мезгилде бакчада өздөрүн жайлуу сезе албайт. Жалпы өсүш жана тил билүү жагынан артта калат да, бөтөн маданий чөйрөгө аралашууда чоң кыйынчылыктарга учурайт. Кийинки баскычтарда деле, тилди кыйла жакшы билип калгандыгына карабастан, балдар теңтуштары менен ынак дос боло албай өздөрүн чоочун сезишет, башкалар да аларды өгөйлөшү мүмкүн. Мунун айынан балдар ички дараметин жетиштүү даражада ача албайт. Эгер чет тилдүү балдар басымдуулук кылса, жергиликтүү улуттун балдарына тарбиячылар жетиштүү жакшы көңүл бура албайт, анткени көпчүлүктүн ортозаар деңгээлине ылайык сабак берүүгө аргасыз болот. Ошентип, жергиликтүү ата-энелер балдарын башка мекемелерге которуп кетүүгө аракеттенет. Кош тилдүү бала бакча ачылса, бул маселе оңой чечилет, жергиликтүү калктын балдары башка тилдер жана маданияттар менен жакшыраак таанышуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болот, ал эми келгиндер өз тилин жана маданиятын да сактап өнүктүрүү менен, өлкөдөгү көпчүлүктү түзгөн калктын маданиятына ыңгайлашат.

Кош тилдүү бала бакча балдардын ар тараптуу жетилиши үчүн жагымдуу шарт түзүп, педагогикалык жамааттагы баарлашуунун жайлуу нугун бекемдейт да, ата-энелердин түйшүгүн жеңилдетет. Балдар эки тилди бирдей өздөштүрүп, эки маданий чөйрөгө эркин аралашат.

Педагогдор өздөрүнүн кесиптик билимин, көндүмдөрүн башка өлкөлөргө да колдоно алат. Педагогикалык процесстин бардык катышуучуларынын ортосундагы тыгыз катнаштын негизинде социалдык жактан пайдалуу байланыштарга өбөлгө түзүлөт да, башкалар менен жеңил баарлашып, зарыл учурларда жардам (мунун ичинен психологиялык да) көрсөтүүгө жана алууга болот. Тарбиячылар алдыңкы усулдарды өздөштүрүп, ата-энелер таалим-тарбиянын сапатына көзөмөл жүргүзө алат, балдар чоңдордон эле эмес, бири-биринен да көп нерселерди үйрөнөт. Бала дүйнөнү өз алдынча таанып билет, ошондуктан ар бир баланын өсүп-жетилүү ыргагы ар башкача болот. Чоңдор баланын инсандык өсүшү үчүн жагымдуу педагогикалык шарттардын түзүлүшүнө кол кабыш кылат.

Тилди үйрөнүү программасы боюнча окуп жаткан баланын ой жүгүртүү деңгээли жана социалдык көндүмдөргө ээ болушу жаш курактык нормаларга шайкеш келүүсү зарыл. Мындай мекемелер үчүн атайын программага мазмуну, турмуштук негизи жана

материалдарды берүү бөтөнчөлүгү боюнча шайкеш түзүлгөн өзгөчө окуулуктар керек [3].

Бул нуктагы тарбияга калктын негизги катмарынан бир аз обочолонуп, башка маданий дөөлөттөрдү өздөштүрүүгө багытталгандык мүнөздүү келет. Ар бир педагогикалык тутум чоң адамдын кандай сүйлөрүн, баланын эмне кыларын, сунушталуучу билим берүү процессиндеги тил үйрөтүүнүн орду кандай болорун аныктайт [4].

Үйрөтүлө турган нерселер баланынын алектенген ишмердигинин түрүнө, чондордун кандай сөздөр менен коштоп турарына, баладан эмнелер (түшүнүү, кайталоо, жооп берүү, кырдаалга жараша жооп, мамиле жасоо, демилге кылуу...) талап кылынарына жараша болот. Ошентип, ар түрдүү сабактарда ар кандай сапаттагы сүйлөө көндүмдөрү калыптанат: дене тарбия сабактарында-командага жооп кылуу, дене мүчөлөрүнүн, кыймыл-аракеттердин аталыштары, мейкиндикте багыт алуу үчүн керектүү сөз айкаштары; көркөм өнөр сабактарында-эмоциялардын, түстөрдүн аталыштары, нерселердин байланыштуу сыпатталышы; тамак-аш жасоо тажрыйбаларында азык-түлүктүн, тамак даярдоо иш-аракеттеринин аталыштары, даамдык касиеттеринин сыпатталышы ж.б.у.с. Кош тилдүү мектепке чейинки билим берүү мекемесиндеги тарбиячынын колдоно турган усулдары жаңы ыкмалар менен байытыла берет [5].

Бул ыкма Кыргызстанда да кеңири тарап жатат. Көп тилдүүлүк инновациянын, кретивдүүлүктүн жана тажрыйба алмашуунун булагы болуп, биздин өлкөдө да албан ийгиликтердин жаралышына түрткү болот деп ишенем.

Адабияттар

1. «Диалог баарлашуу» Борбордук Азия өлкөлөрүндөгү көп тилдүү жана көп маданияттуу билим берүү жөнүндө маалымат-усулдук бюллетени. №1№- 2013.- 6-8-б.
2. Колин Бэйкер., Уейн Е. Райт Основы билингвизма и билингвального образования. – Б., 2020.
3. Стоянова А., Глушкова М., Булатова В. Ключевые аспекты многоязычного и поликультурного образования. – Б., 2020.
4. Булатова В., Голубева А. Бала бакчадагы көп тилдүүлүк. – Б., 2021.
5. Протасова Е., Родина Н. Обучение второму языку//Детский сад: теория и практика. 2012.- №8.- С.6-27.
6. Калысбек К. Б. Основные направления социально-педагогической работы с детьми мигрантов//Вестник БГУ. 2016.-№ 2 (36).- С.103-105.